

УДК 343.97

М.В. Саламатовааспірант
Класичний приватний університет**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЛАТЕНТНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ
У СФЕРІ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Статтю присвячено одному з актуальних та складних питань сучасної кримінології – рівню злочинності у сфері нотаріальної діяльності. Розглянуто фактори, що впливають на рівень латентної злочинності у сфері нотаріальної діяльності, а також висловлено думки щодо проблемних питань визначення рівня цього виду злочинності.

Ключові слова: нотаріус, нотаріат, злочинність, латентність, кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність.

I. Вступ

Як відомо, незважаючи на широке використання в кримінології терміна “латентна злочинність”, єдиного, уніфікованого, узагальненого визначення цього поняття не існує. Найбільш просте уявлення про латентну злочинність – це погляд на неї як на приховану злочинність. Прихованість розуміють зазвичай як недоступність інформації про вчинені злочини правоохоронним органам незалежно від причин. Так, І.М. Даньшин визначає латентну злочинність як сукупність фактично вчинених злочинів, які, однак, не були виявлені або внаслідок інших обставин не стали відомими правоохоронним і судовим органам, відомості про які в зв'язку із цим не знаходять відображення в офіційній кримінально-правовій статистиці [2, с. 44]. На думку А.П. Закалюка, латентна злочинність – це частка злочинності, що становить сукупність злочинів різних видів, які вчинені, але з різних причин не стали предметом передбаченого законом реагування у вигляді порушення кримінально-процесуального провадження та притягнення винних у їхньому вчиненні до відповідальності [1, с. 177]. Для О.М. Джузи латентна злочинність – це та, що не відображена в офіційних статистичних звітах [3, с. 22]. При цьому іноді в кримінологічній літературі пропонують відрізнити сховану і приховану латентну злочинність, коли під останньою розуміють сукупність злочинів, не зареєстрованих у встановленому порядку через порушення в діяльності правоохоронних органів. На нашу думку, такий підхід є дещо застарілим у зв'язку з набуттям чинності КПК України від 13 квітня 2012 р., який не передбачає стадії порушення кримінальної справи, а зобов'язує органи дізнання та досудового слідства вносити відомості про Єдиного державного реєстру кримінальних проваджень без так званої дослідчої перевірки,

або, за наявності відповідних підстав, відмовляти у внесенні таких відомостей. Така реформа цієї стадії кримінального процесу якраз і була спрямована на унеможливлення приховання інформації про злочини та усунення умов для зловживання правоохоронними органами повноваженнями щодо порушення кримінальної справи або відмови в цьому. Тому латентну злочинність слід розуміти саме як частину злочинності, інформація про яку невідома правоохоронним органам через невиявлення відповідних злочинів та (або) приховання інформації про злочини з боку осіб, причетних до цього.

II. Постановка завдання

- охарактеризувати фактори, що впливають на рівень латентної злочинності у сфері нотаріальної діяльності;
- сформулювати проблеми, що стають на заваді виявленню злочинів у сфері нотаріальної діяльності.

III. Результати

У контексті розглядуваних нами проблем, особливої уваги заслуговують фактори, що впливають на існування латентної злочинності у сфері нотаріальної діяльності. Сфера нотаріальної діяльності, а точніше, повсякденна діяльність нотаріусів, коло їх контактів, інтересів тощо, є відносно закритою для широких верств населення. Причиною тому є сукупність об'єктивних та суб'єктивних факторів, серед яких слід згадати:

- наявність вимог закону про дотримання нотаріальної таємниці, за якими нотаріус та інші особи, які залучаються до вчинення нотаріальних дій (помічники, консультанти, свідки тощо), зобов'язані зберігати нотаріальну таємницю і можуть розголошувати відповідну інформацію виключно з дозволу осіб, яких вона стосується, або на вимогу суду, прокуратури, органів оперативно-розшукової діяльності, дізнання та досудового розслідування, а в окремих випадках – інших органів чи осіб (ст. 8 Закону “Про нотаріат”);

- наявність у системі нотаріату ознак “цеховості” та корпоративної закритості, коли нотаріуси по-ворожому ставляться до намагань надати розголосу певним негативним подіям та явищам у сфері їх діяльності з тих міркувань, що це може негативно вплинути як на ділову репутацію конкретного нотаріуса, так і на репутацію інституту нотаріату загалом;
- формування в системі нотаріату (принаймні в приватній його складовій) ознак клановості та спадкової наступності, коли до нотаріальної діяльності стають причетними так чи інакше всі або більше членів родини, через що всі вони не зацікавлені в розголошенні інформації про факти вчинення їх близькими чи за участю близьких протиправних діянь;
- відсутність механізмів різнобічного державного та громадського контролю за діяльністю нотаріусів, який зводиться до наглядової функції Мініюсту та створення органів нотаріального самоврядування. Незважаючи на діяльність цих органів, нотаріуси не позбавлені можливості приховувати протиправні вчинки у своїй діяльності, і навіть їх виявлення зовсім не означає автоматичного притягнення нотаріуса до відповідальності.

У сукупності ці обставини створюють середовище, сприятливе для приховування протиправних вчинків з боку нотаріусів.

Інший важливий фактор, що впливає на ступінь латентності розгляданого виду злочинності, – це характер самих злочинів, де незаконна нотаріальна дія вчиняється за попередньою змовою між нотаріусом, з однієї сторони, та зацікавленою у цьому особою – з іншої. Оскільки обидві сторони такої домовленості зацікавлені в нерозголошенні відповідної інформації, злочини залишаються невідомими третім особам, принаймні доти, поки суспільно небезпечні наслідки нотаріальної дії не почнуть безпосередньо впливати на інтереси цих осіб. Такі злочини ретельно планують, їх приховування заздалегідь обмірковують та готують. Розголошення інформації про відповідне діяння фактично позбавляє злочин сенсу, оскільки досягнення злочинного результату можливе лише за умови обмеженого кола осіб, причетних до цього. Збереження в таємниці інформації про вчинення злочину забезпечується тим, що його суб'єктом виступає, як правило, висококваліфікований юрист, який чудово обізнаний у законодавстві, знає його недоліки та вміє їх обходити на свою користь. У зв'язку із цим, з огляду на відому в кримінологічній науці класифікацію латентної злочинності, у сфері нотаріальної діяльності прихованість злочинності можна вважати природною.

Ще одним фактором, який впливає на рівень латентності злочинності у сфері нотаріальної діяльності, є недостатня правова обізнаність населення щодо підстав та порядку вчинення нотаріальних дій, а також щодо права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності нотаріусів. Далеко не кожна особа, яка постраждала від незаконної нотаріальної дії, здатна адекватно оцінити характер та ступінь вчиненої нотаріусом дії, особливо з огляду на встановлену законом презумпцію законності та обґрунтованості нотаріальної дії. Разом з тим, правоохоронні органи можуть виявити злочин в сфері нотаріальної діяльності фактично лише у двох випадках: або у разі безпосереднього повідомлення про це з боку потерпілої особи, або у зв'язку з проведенням розслідування за фактом інших кримінальних правопорушень. Однак частіше все відбувається за принципом “немає повідомлення – немає кримінального провадження”.

Нарешті, на рівень латентності злочинів у сфері нотаріальної діяльності впливає таке явище, як байдужість нотаріусів та інших осіб до таких цінностей, як законність та невідворотність санкції за вчинення протиправного діяння. Так, серед опитуваних нами нотаріусів 50% у відповідях зазначили, що у їх практиці принаймні один раз доводилось зустрічатись зі спробами вчинити нотаріальну дію за завідомо неправдивими документами чи з іншими елементами протиправного характеру. Однак вони не повідомляли про це правоохоронні органи через небажання бути залученими до участі в кримінальній справі (провадженні), а обмежувались відмовою у вчиненні відповідної нотаріальної дії. А 24% нотаріусів відповіли, що їм відомо про такі випадки у практиці колег по професії.

Непрямо про стан дотримання нотаріусами законодавства про порядок вчинення нотаріальних дій можуть свідчити дані про оскарження рішень, дій чи бездіяльності нотаріусів. Достатньо звернутись до статистичних даних щодо розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність нотаріусів органами юстиції. Так, наприклад, згідно з Пояснювальною запискою за результатами аналізу стану розгляду звернень громадян Головним управлінням юстиції у Запорізькій області з урахуванням показників роботи районних, міськрайонних, міських управлінь юстиції за 2012 р. в порівнянні з 2011 р. [4], протягом 2012 р. до відділу нотаріату Головного управління юстиції у Запорізькій області надійшло на розгляд 140 письмових звернень (за 2011 р. – 112), серед яких 55 – скарги на дії нотаріусів, 84 – заяви, 1 – пропозиція з питань вчинення нотаріальних дій та організації роботи установ нотаріату. З 55 скарг 30 стосувались оскарження дій

державних нотаріусів, причому жодна з них не була визнана обґрунтованою, а 25 скарг стосувались порушень приватних нотаріусів, з яких обґрунтованою була визнана лише одна. Зокрема, як зазначено в цій Пояснювальній записці, за результатами проведеної повторної позапланової перевірки встановлено, що приватним нотаріусом Василівського районного нотаріального округу Запорізької області Х систематично порушувались вимоги ст. 9 Закону України “Про нотаріат” при вчиненні таких нотаріальних дій: договору купівлі-продажу нерухомого майна, посвідченого 16 серпня 2006 р. за реєстровим № Х; договору іпотеки нерухомого майна, посвідченого 12 вересня 2006 р. за реєстровим № Х; договору купівлі-продажу нерухомого майна, посвідченого 31 травня 2007 р. за реєстровим № Х; договору купівлі-продажу нерухомого майна, посвідченого 20 лютого 2010 р. за реєстровим № Х. Також у ході перевірки були виявлені порушення ст. 5, 44, 51, 55 Закону України “Про нотаріат” та п. 13, 19, 22, 22–1, 23, 27, 41, 42, 44, 47, 255 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 3 березня 2004 р. № 20/5. Результати позапланової повторної перевірки приватного нотаріуса Х районного нотаріального округу Запорізької області Х були розглянуті на оперативній нараді Головного управління юстиції за участю начальника управління, на якому було прийнято рішення тимчасово зупинити діяльність приватного нотаріуса Х та направити до Міністерства юстиції України подання про анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю приватного нотаріуса Х районного нотаріального округу Запорізької області Х. Головним управлінням юстиції 28 квітня 2012 р. направлено подання щодо анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю приватного нотаріуса Х районного нотаріального округу Запорізької області Х разом із матеріалами перевірки. На засіданні Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату 14 червня 2012 р. було прийнято рішення про анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю приватного нотаріуса Х районного нотаріального округу Запорізької області Х.

Якщо у 2011 р. Головним управлінням юстиції у Запорізькій області було розглянуто 24 скарги, у 2012 р. – 55, то у 2013 р. – вже 69 скарг, з яких обґрунтованою визнано лише одну, щодо завідувача однієї з державних нотаріальних контор області, яка припустилась порушень під час проведення дій, пов'язаних з реєстрацією правочинів. Однак за результатами перевірки обмежились лише попередженням про неприпустимість таких порушень у майбутньому.

Отже, навіть на прикладі однієї області наочним є збільшення кількості скарг на дії нотаріусів протягом трьох останніх років практично в три рази. Аналогічна тенденція зберігається й в інших регіонах України. Наприклад, до Головного управління юстиції у м. Києві з питань організації нотаріату у 2011 р. надійшло 111 скарг, у 2012 р. – 186 скарг, а у I півріччі 2013 р. – вже 84 скарги. Збільшення кількості скарг з питань організації діяльності нотаріату спостерігається й у Миколаївській, Київській та інших областях. Напевно, не буде помилкою стверджувати, що така картина є характерною загалом для України.

Більшість скарг, що подаються до органів юстиції, визнаються необґрунтованими. Однак, це не означає, що у відповідних випадках не було порушень законодавства з боку нотаріусів. Оскільки після набрання чинності Законом України “Про внесення змін до Закону України “Про нотаріат” органами юстиції не здійснюється контроль за законністю вчинення нотаріальних дій, і відповідно до ст. 2-1 та 33 Закону України “Про нотаріат” органами юстиції здійснюється контроль тільки за організацією нотаріальної діяльності нотаріусів та виконанням ними правил нотаріального діловодства, то в задоволенні більшості звернень відмовляється з посиланням на зазначені статті Закону, із роз'ясненням громадянам про те, що нотаріальна дія або відмова у її вчиненні оскаржується виключно до суду.

Картина з оскарженнями нотаріальних дій чи відмови у вчиненні нотаріальної дії виглядає приблизно так. У межах судової статистики окремого спостереження цієї категорії цивільних справ не ведеться. Разом з тим, пошукова система Єдиного державного реєстру судових рішень на запит “оскарження нотаріальних дій” надає інформацію про 16 605 (або 0,92% від загальної кількості поданих позовних заяв) таких справ у 2010 р., 11 335 (1,16%) таких справ у 2011 р., 15 814 (1,77%) справ у 2012 р., 20516 (1,51%) справ у 2013 р. Таким чином, можна констатувати збільшення як абсолютної, так і відносної кількості справ цієї категорії. І це при поступовому зменшенні загальної кількості цивільних справ, що потрапляють на розгляд загальних судів.

Дослідження обґрунтованості оскарження тих чи інших нотаріальних дій, судової практики із цього питання є предметом окремого дослідження. Наявність таких скарг сама по собі свідчить про те, що нотаріуси – також люди, яким властиво помилятися чи необ'єктивно ставитись до своїх обов'язків. Очевидним також є те, що в багатьох випадках, навіть якщо порушення нотаріусом правил вчинення нотаріальних дій чи взагалі порядку здійснення нотаріаль-

ної діяльності містить у собі ознаки кримінального чи адміністративного правопорушення, контролюючі та наглядові органи “не дають справі рух” з тих чи інших причин. Як видається, основна причина – це небажання надавати розголосу інформації про реальний стан речей у сфері нотаріальної діяльності.

Разом з тим, одним з важливих важелів впливу на якість нотаріальних послуг є можливість анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю. Підстави такого анулювання встановлені ст. 12 Закону “Про нотаріат”, і серед них є як об’єктивні обставини (втрата нотаріусом громадянства чи його виїзд за межі України на постійне проживання, визнання його недієздатним чи оголошення померлим або безвісно відсутнім, невідповідність посаді за станом здоров’я), так і обставини, що залежать від самого нотаріуса і пов’язані з неналежним виконанням ним своїх обов’язків – від порушення професійної етики нотаріуса до набрання чинності рішення суду про порушення вимог законодавства при вчиненні нотаріальної дії або обвинувального вироку. Свідоцтво може бути також анульовано у зв’язку з неодноразовим порушенням нотаріусом чинного законодавства при вчиненні нотаріальних дій або грубого порушення закону, яке завдало шкоди інтересам держави, підприємств, установ, організацій, громадян, або знищенням чи втратою нотаріусом, чи з його вини архіву.

Привартає увагу той факт, що ст. 12 Закону “Про нотаріат” встановлює, що із зазначених підстав свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю може бути анульовано Міністерством юстиції України. Тобто навіть у разі наявності таких обставин Мін’юст лише має право, а не зобов’язаний анулювати свідоцтво. Диспозитивність цього важливого повноваження Мін’юсту створює, у свою чергу, корупційні ризики, оскільки у відповідних випадках у винної особи залишається можливість “домовитись” на тих чи інших умовах зі службовими особами органів юстиції щодо незастосування до неї такого жорсткого заходу, як анулювання свідоцтва. Зважаючи на загальну кількість нотаріальних дій, що вчиняються в державі, частка таких дій, що стають предметом розгляду в порядку цивільного судочинства, є ще меншою. Однак слід пам’ятати, що за кожним оскарженням до суду нотаріальної дії або відмови у її вчиненні може прихову-

ватись діяння нотаріуса, що містить у собі ознаки того чи іншого злочину. Часто порушення нотаріусом порядку вчинення нотаріальних дій від наявності складу злочину відділяє лише відсутність або неможливість доведення факту одержання нотаріусом неправомірної вигоди.

З огляду на те, що у 2013 р. за ст. 365-2 КК України було засуджено менше п’яти нотаріусів, наведене вище наводить на думку, що ступінь латентності злочинності у сфері нотаріальної діяльності є не нижчим за 90%.

IV. Висновки

Викладене вище свідчить про те, що на сучасному етапі розвитку кримінологічної науки одним з актуальних питань є дослідження злочинності у сфері нотаріальної діяльності. Це значно ускладнюється низкою факторів, через які більшість актів протиправної і навіть злочинної поведінки серед нотаріусів є невідомими правоохоронним органам та суду, що заважає встановленню дійсних кримінологічних показників цього виду злочинності. Природа високого рівня латентної злочинності у сфері нотаріальної діяльності пояснюється особливостями цієї самої діяльності, для якої характерними є таємність, закритість, цеховість, корпоративність.

Список використаної літератури

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / А.П. Закалюк. – К. : Ін Юре, 2007. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.
2. Кримінологія. Особлива частина : навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти / М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман ; за ред. І.М. Даньшина. – Х. : Право, 1999. – 232 с.
3. Кримінологія : навч. посіб. / О.М. Джужа, В.В. Василевич, Ю.Ф. Іванов, П.М. Опанасенко, В.Г. Пшеничний, В.Г. Сюравич ; за заг. ред. О.М. Джужи. – К. : Прецедент, 2004. – 208 с.
4. Пояснювальна Записка за результатами аналізу стану розгляду звернень громадян Головним управлінням юстиції у Запорізькій області з урахуванням показників роботи районних, міськрайонних, міських управлінь юстиції за 2012 р. в порівнянні з 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.justzp.gov.ua/?go=page&podcatid=1006>.

Стаття надійшла до редакції 08.05.2014

Саламатова М.В. Проблемные вопросы определения уровня латентной преступности в сфере нотариальной деятельности

Статья посвящена одному из актуальных и сложных вопросов современной криминологии – уровню преступности в сфере нотариальной деятельности. Рассматриваются факторы, влияющие на уровень латентной преступности в сфере нотариальной деятельности, а

также высказывается мнение относительно проблемных вопросов определения уровня данного вида преступности.

Ключевые слова: нотариус, нотариат, преступность, латентность, уголовная ответственность, административная ответственность.

Salamatova M. Issues determining the level of delinquency in notarization activities

Scope of notarial activities, rather, daily activities of notaries, the range of their contacts, interests, etc., are relatively closed to the general public. The reason is a collection of objective and subjective factors, among which should be mentioned:

availability of compliance with the law notary secrets which notaries and other persons involved in the notarial acts (assistants, consultants, witnesses, etc.) are required to keep secret notarized and may disclose relevant information only with the consent of the persons whom it concerned, or at the request of the court, prosecution of operational activity, inquiry and pre-trial investigation, and in some cases – other bodies or persons (Article 8 of the Law on Notaries);

the presence of the notary system features corporate secrecy when notaries in hostile attempts to provide ohlasku certain negative events and phenomena in their activities of those considerations that it can affect both the reputation of a particular notary and the reputation of the Institute of notaries in general;

formation of notaries (at least in its private component) signs clan and ancestral continuity when the notarial activities are involved in some way all or most members of the family, which is why they are not interested in the disclosure of the commission of their loved ones or for attended by some unlawful acts;

the lack of mechanisms for comprehensive state and public control over the activities of notaries, which boils down to the supervisory functions of the Ministry of Justice and the creation of a notarial government. Despite these bodies, notaries are not prevented hide illegal acts in their work, as well as their identification does not automatically mean the bringing to justice of the notary.

Taken together, these factors create an environment conducive to harboring illegal acts by notaries.

The article is devoted to one of the urgent and complex problems of modern criminology – the level of crime in the notarial activity. The author discusses the factors affecting the level of delinquency in notarial activities and views on issues of concern to determine the level of this type of crime.

Key words: notary, notaries, crime, latency, criminal liability, administrative liability.